

GÖRÜŞ / OPINION

Türkiye Mekânsal Sistemi ve Yerel Sosyo-Ekonomik Gelişme İlişkisi Üzerine Değerlendirme ve Öneriler

Evaluation and Suggestions on the Relationship Between Turkey's Spatial System and Local Socio-Economic Development

Savaş Zafer Şahin

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tapu Kadastro Yüksekokulu, Tapu Kadastro Bölümü, Ankara

Giriş

Türkiye'de yerleşmelere ve planlama süreçlerine ilişkin güncel akademik ve siyasi tartışmaların belirgin bir bütünsellikten uzaklaştığı bir süredir üzerinde durulan bir mesele olarak ele alınabilir. Kamu politikaları, kamu yönetimi ve planlama alanlarında sıklıkla yerleşmeler sisteminin genel dinamikleri, ülke mekânsal sistemine ilişkin politikalar ve devletin örgütlenmesinin yerel sosyo-ekonomik yapı üzerindeki etkileri üzerine çok disiplinli ve derinlemesine analizlerin yapılması gerekliliği tespiti yapılmaktadır. Ancak, bu ihtiyaç genel olarak siyasal rejimdeki değişimler ve parçacı mekânsal müdahaleler arasındaki etkileşime dair değerlendirmelerin gölgesinde kalmaktadır.

1980 sonrası Türkiye'sinin son otuz yılına bakıldığında, tüm siyasi tartışmaların bir şekilde yerleşmelerin ekonomi politik durumu ile ilişkilendirildiği görülmektedir. 1960'ların planlı ekonomi söyleminin öne çıkardığı bölgesel gelişme dinamikleri ve 1990'larda vurgulanan muhafazakâr Anadolu Kaplanları kavramı ile birlikte yapılan okumalar bu çerçevede değerlendirilebilir. Ancak, 2010'lardan itibaren devletin giderek daha fazla merkezleştiği Türkiye'de, her ne kadar küreselleşme ve dünya kentleri kavramları çerçevesinde büyükşehirler gündemde olsa da, küçük ve orta büyüklükteki yerleşmelerin ve genel olarak yerleşmeler sisteminin bütününe dair bir bakış

açısının unutulduğu söylenebilir. Devletin doğrudan müdahalesi olmaksızın, Anadolu'nun yeniden kendi yerleşmelerinin bünyesinden kaynaklanabilecek bir dinamik üretebileceği konusu gündemden çıkmıştır. Son on yıldır Çevre ve Şehircilik Bakanlığı içerisinde tartışılmakta olan ulusal mekânsal strateji planının da yerleşmeler sisteminden çok yatırım yapılabilirliğe odaklandığı bilinmektedir. Oysaki günümüz dünyasının sorunları her yerleşimin öncelikle Türkiye'nin yerleşim sistemi içerisindeki konumunun dikkate alınarak kendi doğal yapısal sınırları içerisinde iklim değişikliği, ekonomik durağanlık, yaşanan nüfus, göç gibi sorunlar karşısında özgün politikalar belirlenmesini ve uygulanmasını gerektiriyor. Bu sebeple bu görüş yazısında Türkiye'de yerleşmeler sistemi, mekânsal politikalar ve yerel toplumsal yansımaları arasındaki ilişkiler üzerine bazı veriler ve örnekler aracılığıyla bütünsel bir düşünme biçimine ilişkin bir hatırlatma yapılmaya çalışılacaktır.

Türkiye Yerleşmelerinin Dört Temel Sorun Alanı

Bu bağlamda Türkiye'de merkezi ve yerel yönetimler dengesi düşünüldüğünde günümüzde dikkate alınması gereken dört temel mesele olduğunu düşünüyorum. Bunlardan birincisi, Türkiye'de yerleşimler sistematığının bir bütün olarak ülke kalkınması ve toplumsal gelişme için oluşturduğu genel koşullardır. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, Ankara'nın

Geliş tarihi: 28.05.2024 Kabul tarihi: 29.05.2024

Online yayımlanma tarihi: 31.05.2024

İletişim: Savaş Zafer Şahin

e-posta: savas.sahin@hbv.edu.tr

başkent ilanıyla ve Anadolu'nun dört bir yanında yapılan ulaşım ve sanayi yatırımlarıyla yerleşmelerin ağırlık merkezinin Ankara'ya doğru kaydığı örneğinden hareket edilebilir. Her ülkenin farklı demografik ve ekonomik dinamiklere sahip yerleşmelerinin kendi aralarında oluşturdukları dengelerin yerel yönetim sisteminin tasarımında dikkate alınması çok önemlidir. Bu açıdan bakıldığında, çok uzun bir süre İstanbul kentinin baskın etkisi ile gelişmiş olan Türkiye'de, İstanbul'un mekânsal gelişim sınırlarına erişildiği görülmektedir. Her ne kadar Kanal İstanbul gibi mega projelerle İstanbul'daki gayrimenkul odaklı gelişim süreci devam ettirilmeye çalışılsa da hem nüfus hareketleri hem de müsaj gibi olaylarda da görüldüğü gibi toplumsal ve ekolojik sınırlar giderek daha fazla etkili olmaktadır. Artık Anadolu'da diğer 29 büyükşehrin ve geri kalan 51 küçük ve orta büyüklükteki kentin gelişiminin programlanması için yeni olanaklar ve gereklilikler doğmaktadır.

Ancak, tam bu noktada Anadolu yerleşimlerinin mekânsal durumu ikinci bir mesele olarak karşımızda durmaktadır. Geçtiğimiz otuz yıllık dönemde neredeyse tüm Anadolu'da, gayrimenkul odaklı bir gelişim politikasıyla şekillenmiş olan yerleşimlerin gelişim sürecini etkileyen önemli unsurlar söz konusudur. İstanbul dışındaki büyük kentlerin yakın çevresindeki ve çeperlerindeki ekosistemle ilişkileri ve buna bağlı olarak kentsel alandaki toplumsal ayrışma, uluslararası göç ve sınıfsal gerilimler kentlerin gelecek vizyonlarının yeniden ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Öyle ki hiç beklenmedik coğrafyalarda, örneğin Karabük'te yabancı üniversite öğrencileriyle ilgili yaşanan tartışmalarda ya da Erzincan İliç'teki çevresel felakette olduğu gibi kamuoyu gündemine ancak ciddi krizlerle gelen kentsel sorun alanları ortaya çıkmaktadır. İnşaat odaklı bir makro-ekonomik politikanın şekillendirdiği ve alt gelir gruplarının pay alabileceği bir sermaye birikim sürecini ortadan kaldıran mekânsal yapıyı dönüştürebilmek için bir toplumsal taban oluşturmak gerçekten belki de en büyük meselemiz olabilir. Ayrıca büyük kentlerde yerel siyasetin temsiliyet krizini çözebilecek yaygın demokratik katılımcı mekanizmaların kurumsallaşmasında da yeterince yol alınabildiği söylenemez.

Öte yandan küçük ve orta ölçekli yerleşmelerde de toplumsal açıdan nüfus azalması ve yaşlanmanın yanı sıra, merkezi yönetim politikalarıyla yönlendirilen başta madencilik ve enerji olmak üzere farklı sektörlerin çevre üzerindeki olumsuz etkileri geleceğe yönelik bir yol haritası çizmenin önünde ciddi bir engeldir. Yerleşmelerin bu sorunlarını daha da derinleştiren iklim değişikliği kaynaklı ve diğer afetler karşısında artan kırılganlıklar üçüncü temel sorun alanını oluşturmaktadır. Yerleşmelerin afetler ve iklim değişikliği karşısında daha dirençli hâle getirilmesini sağlayabilecek orta ve uzun vadeli planlama ve yapısal dönüşüm plan ve politikalarının önünde ise dördüncü bir temel mesele yer almaktadır. Bu da geçmişten bugüne oluşmuş ağırlıklı olarak neoliberal politikalarla şekillenmiş kurumsal yapı, kültür ve

iş yapma biçimleridir. Bugün Türkiye'deki herhangi bir belediyenin hizmet sunum biçimlerinin, hizmet kalemlerinin ve harcama usullerinin bu meselelerle başa çıkamayacak şekilde piyasa mekanizması ile bütünleşik bir standartlaşma içinde olduğu görülmelidir. Yerel toplumsal yapı bu piyasa bağımlı yapılarla kollamacı ilişkiler kurarak var olabilmekte, yerel politikalar tekipleşmiş popülist tercihlerin oluşturduğu girişim desenleri ile belirlenmektedir. Değişen koşullara ve ortaya çıkan sorunlara uzun vadeli, esnek ve uyarlanabilir çözüm üretemeyen bu kurumsal yapının dönüşmesi gerekmektedir. Bu dört sorun Türkiye'de kısır siyasi tartışmaların dışında merkez ve yerel yönetimler ilişkisini ve dengesini belirlemesi gereken en önemli unsurlardır.

Ülke Mekânsal Sisteminin Temel Sorun Alanları

Bu dört temel sorun karşısından devletin ülke mekânını bir sistem olarak görme yaklaşımının ortadan kalkması belki de yeni hükümet sistemi içerisindeki en büyük sorun alanı olarak görülebilir. Cumhurbaşkanlığı yürütme erkinin ülkenin her noktasına tekipleştirilmiş müdahalelerde bulunabilme yetkisi Türkiye gibi büyük ve çok çeşitlilik içeren bir ülkede yerelliklerin ve yerel unsurların çeşitliliğini görememe sorununu doğurmaktadır. Bunun sonucunda da siyasal kutuplaşmanın ülke mekânını kademelendirdiği ve yönetsel birimlerinde çoklu ve çatışmalı yapılar ortaya çıkardığı söylenebilir. Ama yapısal olarak bakıldığında siyasal sistem ve mekânsal örgütlenmesi arasındaki temel meseleleri şu şekilde listeleyebiliriz:

1. Ülke siyasal rejiminin mekânsal düzenleme ile ilişkisinin değişmesi. Merkezin merkezileşmesi, büyükşehirlerin merkezileşmesi sorunu.
2. Kent-kır sürekliliğinin ortadan kalkması ve yeni yerleşim biçimlerinin mevcut idari yapı ile uyumsuzlukları.
3. Mekânın düzenlenmesi, yatırımların planlanması ve kalkınma stratejilerinin belirlenmesi arasındaki kopukluk.
4. Eski kurumsal yapılarla yeni yerleşim dinamiklerini yönetmenin zorlukları ve çelişkileri.
5. Son yirmi yılda yerel yönetimler alanında yapılan düzenlemelerin, Türkiye'deki yerleşmelerin özgün niteliklerini dikkate almadan yüzeysel yönetsel değişiklikler olarak gerçekleştirilmiş olması ve sonuçlarının yeterince iyi izlenmemesi.
6. Yeni Büyükşehir Yasası ile 30 büyükşehir belediyesinin il düzeyinde hizmet sunmaya başlaması ve büyükşehir olmayan iller ile büyükşehirler arasında ikili bir yerel yönetim sisteminin ortaya çıkması.
7. Yerel yönetimlerde değişen sınırların ve ölçeklerin oluşturduğu verimlilik sorunları sebebiyle toplamda il bütününde sunulan hizmet birim maliyetlerinde ciddi artışlar olması ve kaynak israfı.

8. Temsilde, hizmette, ölçek ve büyüklükte yerleşimler sistemindeki dengenin daha da bozulması.
9. Temsili demokrasi açısından temsil adaletsizlikleri sorununun daha da derinleşmesi, büyükşehir belediye meclislerinde bu durumun kronik hâle gelmesi.
10. Genel olarak demokratik temsiliyet vakumunun oluşması ve siyasetin algı, imaj, iletişim ağırlıklı süreçler hâline gelmesi.
11. Yerleşimlerde halkın karar verme süreçlerine dahil olmasını sağlayacak demokratik katılım mekanizmalarının yokluğu ya da etkisizliği.
12. Merkezi siyasi temsilin yerel temsil üzerindeki tahakkümü ve müdahalesi sorunu.
13. Teşkilat Şemasında hiyerarşik ve değişime elvermeyen katı bir bürokratik yapının etkin olması.
14. Nitelikli yönetici, nitelikli ve deneyimli teknik eleman ve uzman ihtiyacı, sürdürülebilir insan kaynakları sorunu.
15. Mali kısıtlar ve mali vesayet araçlarının merkezi hükümet tarafından fütursuzca kullanılması.
16. Stratejik planlama sorunu, harcama ve ihale usullerinin hizmet süreçlerinde yeniliği ve yaratıcılığı engeller hâle gelmesi.
17. İklim değişikliği ve kayıt dışı uluslararası göçmenler türü dış unsurların altyapı ve üstyapı üzerindeki baskılarını yönetme sorunu.
18. Konut sektörü krizi, kent merkezlerinin çöküşü ve hizmet sektörüne ve belediye gelirlerine olan etkileri.
19. Kırsal alandaki nüfusun demografik krizi, tarımsal ürünün yerelde üretimi konusunda yaşanan sorunlar.
20. Veri temelli ekonomiye kaynak oluşturacak açık kentsel veri sistemlerinin oluşturulamaması sebebiyle oluşan kayıplar.

Son Beş Yılın Yerel Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Karnesi Tehlike Çanları Çalıyor

Aslında, Anadolu'daki yerleşmelere ilişkin çoğu gösterge değişen dinamikleri ve gerileyen sosyo-ekonomik durumu ortaya koyuyor. Dünyanın pek çok gelişmiş ülkesinde, devletler, farklı kentsel yerleşmelerin gelişmişlik düzeyini ölçmek amacıyla bilimsel araştırmalar yaptırmaktadır. Bu araştırmaların öncelikli amaçlarından birisi, yerleşmeler arasındaki ve yerleşmeler içindeki toplumsal gelişmişlik farklarını karşılaştırmalı olarak ele alarak eşitsizlikleri giderecek politikaların geliştirilmesine katkıda bulunmaktır. Bu şekilde, ülkelerin içindeki sosyal ve ekonomik gelişmişlik farklarının da azaltılması hedeflenmektedir. Türkiye bu çalışmalara eski Devlet Planlama Teşkilatı eliyle 1966 yılında başlamıştır. İl ve

ilçe düzeyinde yapılan bu çalışmalar hâlen Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Kısa adıyla SEGE (sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırmaları) olarak adlandırılan bu çalışmalarda, sosyo-ekonomik gelişmişliği ölçen değişkenler kullanılarak illerin ve ilçelerin gelişmişlik düzeyleri istatistiksel tekniklerle analiz edilmekte ve söz konusu birimlerin gelişmişlik sıralaması ortaya konmaktadır. Bunun için yüze yakın göstergeden oluşan bir endeks ile farklı alanlarda il ve ilçelere ilişkin veriler istatistiksel olarak analiz edilmekte ve yerleşmeler en gelişmiş 1. kademe ve en az gelişmiş 6. kademe olmak üzere Türkiye çapında sıralanmaktadır.

Tüm Türkiye'deki 973 ilçenin durumunu karşılaştırmalı olarak inceleyen son SEGE çalışması 2017 yılında yayımlanmıştı. Geçtiğimiz günlerde 2022 yılı SEGE verileri il ve ilçe düzeyinde yayımlandı. Böylelikle Türkiye'nin tüm ilçelerinin diğer ilçelerle karşılaştırmalı olarak sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyindeki değişimini görme imkânı doğdu. 2017 ve 2022 yıllarının verileri farklı ilçelerin, büyükşehirlerin ve genel durumun değişimi açılarından ilginç bazı gözlemler yapma olanağı tanıyor. Bu gözlemler, il bütünündeki ve ilçelerdeki durumu anlamak ve geleceğe yönelik yerel politikalar geliştirmek açısından önemli bir başlangıç noktası oluşturuyor.

Türkiye'deki 81 ilde yer alan 973 ilçenin son beş yıldaki sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyindeki değişime bakıldığında çarpıcı bir durum gözlemlenmektedir. 81 ilin 29'undaki ilçelerde beş yıl öncesine göre gerileme olduğu, 7 ilde ilçelerin gelişim düzeyinin aynı kaldığı, 20 ilde ilçeler arasındaki gelişmişlik farklarının arttığı ve aynı zamanda gerilediği ve 25 ilde de ilçeler bazında gelişme olduğu görülmektedir. Buna göre, genel olarak Türkiye'deki illerin %70'inde ilçe bazında beş yıl öncesine göre belirgin bir sosyo-ekonomik gelişme olmadığı söylenebilir. Sosyo-ekonomik gerileme bazı illerde ilçelerin sosyo-ekonomik kademesinin gerilemesi ile gerçekleşirken, bazı illerde de ilçelerin kademelerinin dağılımındaki bozulmadan kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderek arttığı dikkate alınır, bu bozulmanın mekânsal olarak ilçelerin gelişmişlik düzeyine de yansıdığı ifade edilebilir. Sosyo-ekonomik durumdaki iyileşme ya da gerilemenin genel olarak benzer düzeylerde gerçekleştiği dikkate alındığında, değişimin gelişmişlik farklarının artmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu farklılaşmaların tüm Türkiye'ye neredeyse eşit dağıldığı görülmektedir. Buradan hareketle, belli ilçelerde çeşitli özel sektör ve devlet yatırımları ya da coğrafi avantajlar sebebiyle gelişme söz konusuysen mekânsal eşitsizliklerin arttığı belirtilebilir. Bu durumun hem merkezi hem de yerel siyaset için önemli sonuçları olabilir.

Türkiye'deki 30 büyükşehre bakıldığında da sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından önemli bir dönüşüm görülmektedir. 15 büyükşehir belediyesinde ilçeler arasındaki gelişmişlik farkının daha da arttığı, 2'sinin durumunun değişmediği, 5'inde

gelişme ve 8'inde de gerileme olduğu izlenmektedir. Genel olarak bakıldığında ise büyükşehirlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerinde bir önceki döneme göre %73'lük bir gelişme eşitsizliği ve gerilemesi gözlenmektedir. 2012 yılı sonunda çıkarılan Büyükşehir Belediye Kanuna ilişkin olarak yapılan önemli tahminlerde birisinin merkez ilçelerin gelişmesi hızlanırken, çevre ilçelerde gerileme olacağı ve çevreden merkeze göçün artacağı şeklinde olduğu düşünüldüğünde bunun gerçekleştiği söylenebilir. Özellikle kırsal nitelikli çevre ilçelerin gelişmişlik düzeyi ile kentleşmiş merkez ilçelerin arasındaki uçurum açılmaktadır.

2022 SEGE sonuçları sosyo-ekonomik kademelenme açısından Türkiye'nin genel durumunun daha eşitsiz hâle geldiğini göstermektedir. Kentsel ve kırsal yerleşmeler arasındaki gelişmişlik farkı artarken, kentlerde yapısal dönüşüm gerçekleştirilmesi konusunda ciddi adımların atılmadığı yerleşmelerde de gelişmenin durakladığı ve gerilediği görülmektedir. Bu durum karşısında tüm Türkiye'yi dikkate alan bütünsel bir bölgesel kalkınma yaklaşımının geliştirilmesi yaşamsal görülmektedir. Geçmişte bu görevi üstlenen Devlet Planlama Teşkilatının önce Kalkınma Bakanlığına dönüştürüldüğü sonra da kapatıldığı, mevcutta benzer çalışmalarını Cumhurbaşkanlığına bağlı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı Bölgesel Gelişme Genel Müdürlüğü'nün yürüttüğü dikkate alındığında daha parçalı bir yapı oluştuğu söylenebilir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi ile ilgili olarak eşitsiz gelişme sorununun bütünsel bir yaklaşımla ele alınabilmesi için bu parçalı yapının düzeltilmesi ve etkin bir bölgesel kalkınma yaklaşımına geri dönülmesi gerekmektedir.

Belediye Başkanlarının Gözünden Yerelin Durumu

2022 yılının Nisan ayında büyükşehir belediyeleri dışındaki belediyelerin deneyimlerini ele almak üzere Sosyal Demokrasi Derneği tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada Türkiye'de öne çıkmış bazı ilçe belediye başkanlarının da görüşlerini dinleme şansı bulduk. Çalışmaya büyükşehir ilçe, büyükşehir dışı ilçe ve belde belediyeleri olmak üzere farklı kategorilerde yönetsel, siyasal, hizmet ve yenilik açılarından öne çıkmış belediye başkanları coğrafi çeşitlilik ve toplumsal cinsiyet eşitliği de dikkate alınarak davet edilmişti. Yapılan davetlere alınan yanıtlar çerçevesinde de her biri farklı alanlarda başarılı bulunan Ankara Elmadağ Belediye Başkanı Adem Barış Aşkın, Eskişehir Odunpazarı Belediye Başkanı Kazım Kurt, Kırklareli Lüleburgaz Belediye Başkanı Murat Gerenli, İzmir Selçuk Belediye Başkanı Filiz Ceritoğlu Şengel, Rize Fındıklı Belediye Başkanı Ercüment Cervatoğlu ve Ordu Gülyalı Belediye Başkanı Ulaş Tepe yaşadıkları sorunları içtenlikle paylaştılar. Her bir başkanın kendi sosyo-ekonomik ve mekânsal bağlamında nasıl ayakta kalmaya çalıştıklarını anlatması aslında bu yazının konusunu oluşturan yerelin dönüşümü konusundaki yapısal engelleri de özetliyor.

Merkeze “Yakın Ama Uzak” Yerleşimlerin Kaderi

Çalıştayın ilk oturumunun ilk konuşmacısı Ankara Elmadağ Belediyesi Başkanı Adem Barış Aşkın'dı. Ankara metropoliten alanının kentsel gelişme aksında yer almayan doğusunda, kırsal niteliğini hâlâ belli ölçüde sürdüren bir ilçe olan Elmadağ uzun süren AKP iktidarından sonra muhalefete geçmiş bir belediye. Bu tür ilçelerin büyükşehirlerin merkezine “yakın ama uzak”, çevre ilçesi olmayan ama merkezde de tam yer almayan bir konumda bulunduğu söylenebilir. Ayrıca, Elmadağ, Ankara kentinin gelişme aksında da yer almamakla birlikte bunun getirdiği sorunlara karşı bir yerel vizyon geliştirme meselesi ile karşı karşıya bulunan bir yerleşim.

Adem Barış Aşkın'ın bu sorunlar karşısında yöresel mimariyi, yeşil köy yaklaşımlarını, ilçe içindeki kamusal alanları geliştirmeye yönelik girişimleri içeren bir vizyon geliştirmeye çalıştığı görülmüyordu. Aşkın, ilçenin kırsal niteliğini de dikkate alarak bir vizyon çizmeye çalıştıklarını, bu konuda ODTÜ öğretim üyeleri Ali Gökmen ve İnci Gökmen'in Güneşköy örneğinden çok yararlandıklarını ifade ediyor. Belediye elindeki arazilerde tarımsal üretim yapıldığını ve elde edilen gelirle hem kadınlara istihdam sağlandığını hem de öğrencilere burs verildiğini anlatıyor. Aynısefa gibi çeşitli aromatik ve tıbbi bitkiler ile üretim yapıldığını ifade eden başkan bu üretim seferberliğinde Ankara Kent Konseyi gibi yapılarla iş birliği yapıldığını söylüyor.

Tarihi Merkezi Yerine Koymanın Zorlukları

Eskişehir metropoliten alanının geleneksel merkezi olarak tarif edilebilecek Odunpazarı İlçesi, son dönemde özellikle kültürel miras ve sanat ile ilişkili olarak gündeme geliyor. Bunun doğal bir sonucu olarak tarihi Odunpazarı evlerinin bulunduğu alanla birlikte kentin değişen toplumsal dokusuna uyum sağlayan ve değer katan bir geleneksel merkez oluşturma meselesinin en önemli tartışma konusu olduğu ifade edilebilir. Belediye Başkanı Sn. Kazım Kurt'un arka planı da bu vizyonun inşası için önemlidir. Eskişehir kent kimliğini oluşturan sanat ve spor faaliyetlerinin sivilleşmesine ciddi katkılarda bulunan Kazım Kurt, halk evleri içerisinde yetişmiş ve Türkiye'nin seçimle göreve gelen ilk kent konseyi başkanı olarak belediye başkanlığına da seçilmiş önemli bir şahsiyet. Kendisinin Türkiye Kent Konseyleri Platformunun kuruluş sürecinde de önemli katkılarda bulunduğu bilinmektedir. İlçede oluşan kültür ve sanat ortamı, önemli sivil girişimlere de ortam sağlayarak ünlü mimar Kengo Kuma'nın eseri olan “Odunpazarı Modern Müze”nin (OMM) ortaya çıkmasını da sağlamıştır. İlçe önemli bir kültür turizmi odağı hâline gelmiştir.

Sn. Kurt konuşmasında, Odunpazarı'nı bir kültür ve sanat merkezi hâline getirmek üzere atıl hâldeki kamu yapılarının devralınması ve kamu kullanımına açılması için merkezi idarenin taşra teşkilatı ve merkezi idare ile giriştikleri mücadeleden bahsetti. Bu mücadele sürecinde kurulan alan yönetimine kendi tercihleri dışında atanan alan başkanı gibi konularda ciddi

sorunlar yaşandığını, valilik tarafından kentte toplanan emlak vergilerinden kesilen ve koruma için harcanması beklenen kaynaklardan proje hazırladıkları hâlde yararlanamadıklarını anlattı. Kentteki sorunların aşılmasında kent konseyleri türü katılımcı yapıların önemini vurguladı.

Gerçekten Stratejik Planlama Mümkün mü?

Ağırlıklı olarak kırsal nitelikli bir yerleşimler sistemi içinde ulusal sınırlara yakın ve İstanbul hinterlandı içindeki bir kentsel yerleşimi yönetmek sorunu ile tanımlanabilecek bir sorunsal gözlüğünden bakılabilir Lüleburgaz'a. Bu meseleyi dinamik bir kentsel sosyal yaşamı sürdürmek ve zenginleştirmek stratejisi ile ele alan Lüleburgaz Belediyesi bunun için "stratejik planlama" gibi tartışmalı bir aracı çok iyi kullanmış ve önemli sonuçlar elde etmiş. Stratejik planlama ile "temalar" belirleyerek kent kimliğini ve kültürünü geliştiren bir yerel yönetim olmak hedefini belirleyen Lüleburgaz, stratejik planlamanın yürürlüğe girmesinden bu yana ülke çapında stratejik yönetim konusunda önemli ödüller almış. En son olarak da Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi tarafından verilen "Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik Planlaması Ödülleri"nde Lüleburgaz Belediyesi Türkiye'den ilk finalist olmuş.

Belediye yönetimi içinde de bir süreklilik sağlanmış. Belediye Başkanı Murat Gerenli toplumsal yaşama önemli katkılarda bulunmuş bir isim. Sivil toplum örgütlerindeki görevlerinden sonra önce belediye meclis üyesi ve daha sonra da başkan olarak görev alarak bu anlayışı devam ettirmiş. Kendisi kurumsal yapıda "bilinçsiz yeterlilik" olarak tanımlanan yetkinliğe erişebilmek için stratejik yönetim yaklaşımlarının etkin bir şekilde kullanıldığını ifade ediyor. Lüleburgaz'ın stratejik planlamada her dönem belli temalar etrafında hizmetleri örgütlediği, ayrıca bu temalarla ilişkili olarak bir eğitim süreci tasarlandığı ve farklı konularda akademilerin örgütlendiği anlaşılıyor. Ayrıca uluslararası etkinliklere ev sahipliği yapılarak kentin toplumsal yapısının gelişimine katkıda bulunulmaya çalışılıyor.

Yerel Potansiyeli Harekete Geçirmek

İzmir gibi çok verimli topraklarda, kooperatifleşme gibi önemli deneyimlerin katkısıyla, Efes Antik Kenti gibi çok önemli kültürel miras unsurunun bulunduğu, tarım ve turizm işlevlerinin getirdiği yükü yönetebilmek ve toplumsal refaha dönüştürebilmek meselesi Selçuk gibi küçük bir ilçenin en önemli meydan okumaları gibi görünüyor. İzmir ile güçlenen ulaşım bağlantısı, yükselen yaş ortalaması, "ikinci bahar" süreci meseleleri de bunlara eklenebilir. Şirince'nin potansiyeli, tarımsal üretimin yerel hizmetlerle bütünleştirilmesi, kooperatifleşme ve tarımsal destekler gibi unsurlar da bu bağlamda değerlendirilebilir. Başkan Filiz Ceritoğlu Şengel yerel yönetimlerdeki bakış açısını köy enstitülerinden gelen bir bakışla "Efes Tarlası Yaşam Köyü" gibi projelerle geleneksel üretim kültürünün korunması ve geliştirilmesi üzerinde

temellendiriyor. Kendisi İzmir ve Selçuk yerel siyasetinde önemli katkılarda bulunmuş bir hukukçu aynı zamanda.

Ceritoğlu Şengel, yerelde insanları sürece dahil etmenin öneminden bahsederek tarımın artık siyaset üstü bir konu olarak ele alınmak zorunda olduğunu ve aile tarımının önemini vurguluyor. Yerelde merkezi idarenin taşra teşkilatındaki zafiyetleri gidermenin de kendilerine ait olduğunu, özellikle taşınmalı eğitim gibi hizmetlerde bu konuda ciddi sorunların yaşandığını anlatıyor. Yerel düzeyde Efes Antik Kenti gibi yılda üç buçuk milyona yakın ziyaretçi alan bir ören yerinin gelirden yeterince pay alınamadığından ve buna rağmen hizmet verilmeye çalışıldığından da bahsediyor.

Yerelde Katılımcılık ve Dayanışma

Karadeniz coğrafyasının yerel kültürel ve sınıfsal geleneğini sürdüren küçük ve orta ölçekli yerleşim birimlerinin geleceği sorunu olarak ifade edilebilecek bir tartışmanın odağında yer alıyor Fındıklı İlçesi. Merkezi yönetimin maden, enerji, turizm gibi sektörlerle ilişkin yerelden kopuk ve ekosistemi etkileyen dayatmacı müdahaleleri altında yerel yönetim pratiklerinin nasıl yönetilebileceğine ilişkin de önemli bir örnek oluşturuyor. Başkan Ercüment Cervatoğlu TMMOB örgütlülüğü deneyiminin yerel yönetimlere taşınması açısından önemli bir deneyimi ifade ediyor. Özellikle merkezi hükümetin millet bahçesi gibi projelerine ilişkin karşı çıkışı ve açılan davalarla da gündeme gelmiş durumda.

Cervatoğlu, Fındıklı özelinde Karadeniz'de Terzi Fikri ile başlayan bir anlayışın devamı olduğunu ifade ediyor. Katılımcılık ve yerel kimlik temelinde doğal bir katılımcı sürecin inşa edilmesi için Fındıklı'da imeceye verilen isim olan "Meci" pratikleri, ortak değer üretme anlayışı hâkim kılınmaya çalışılıyor. Bunun için belediye'deki tüm birimler lağvedilmiş ve 91 çalışanla 19 hizmet birimi kurulmuş. Halk yönetime katılıyor ve birim amirleri her ay meclis önünde hesap veriyor. Kent konseyinin önerileri de belediye meclisinde doğrudan görüşülüyor. Üretenin yöneten olması prensibiyle su fiyatlarının yasal zorunluluk olan sembolik miktara çekilmesi için çaba gösteriliyor.

Gençler Yerel Yönetimde

Karadeniz kıyı yerleşiminin zorlu coğrafi ve doğal yapısı ve bununla ilişkili gelişme sorunları ile başa çıkabilmek küçük yerleşimlerin en önemli meselelerinin başında geliyor. Merkezi yönetimin ve büyükşehir belediyesinin kıyılarla ilgili vesaletin etkileri ve temel altyapı sorunları son dönemin önemli gündem maddeleri arasında. Özellikle Karadeniz sahil yolu gibi zorlama yatırımlar ve sonrasındaki yoksunluklar karşısında alternatif politikaların nasıl geliştirileceği önemli bir konu olarak görünüyor. Ordu'nun Gülyalı İlçesi de merkeze çok uzak olmamasına ve yeni yapılan Ordu-Giresun Havaalanına çok yakın olmasına rağmen bu gündemi paylaşıyor. Türkiye'nin en genç belediye başkanlarından birisi olan Ulaş Tepe, yerel

yönetimler konusunda yüksek lisans düzeyinde eğitim almış ve bu konularda akademik çalışmalar yapmış. Ayrıca daha önce Ulusal Gençlik Parlamentosu yürütme kurulu üyesi ve gençlik hareketinin bir parçası olarak önemli çalışmalarda bulunmuş. Başarılı mali yönetim ve kısıtlı kaynaklarla yerel altyapı yatırımları konusunda elde ettiği başarı öne çıkmakta.

Ulaş Tepe, aslında küçük ve orta büyüklükteki Anadolu yerleşimlerinde gençlerin giderek daha fazla sesini duyurmaya başladığını ifade ediyor. Son yıllarda özellikle sosyal medyada şive taklidi yapan gençlerin izlenme sayılarındaki artışı buna bir örnek olarak gösteriyor. Seçime girmeden önce Ordu içinde daha fazla yerde başarı elde edeceklerini düşünmüş ama seçim sonuçları gelince bir tek kendisinin kazandığını görerek şaşır- mış. Seçim sürecini de çok kısıtlı olanaklarla daha çok gençlere hitap ederek kazandığını ifade ediyor. Öncelikle gençlerin kendilerine inanması gerektiğini belirten Tepe, yönetime geldiklerinde ciddi bir kriz belediyeçiliği yapmak zorunda kaldıklarını, ama sonunda halka yakın belediyeçilikle tüm sorunları aştıklarını söylüyor. Her ay belediye meclisini farklı bir mahallede toplamak gibi yöntemler izlediklerini, ama merkezi yönetimin müdahalelerinden dolayı sorun yaşadıklarını paylaşıyor. Örneğin Cumhurbaşkanlığının bir kararı ile bir balıkçı barınağı belediye- nin yetki sınırları dışına çıkarılmış.

Genel Değerlendirme: Yerelin Özgünlüğünü Harekete Geçirmek Mümkün mü?

Bu yazı kapsamında ele almaya çalıştığım Anadolu'nun yerelinin yeniden harekete geçirilmesi ve mekânsal eşitsizliklerin giderilmesi sorunu çerçevesinde gerek SEGE sonuçlarının, gerekse altı belediye başkanının değerlendirmelerinin aslında Türkiye'nin tüm yerleşimleri için ortak bir sorunun varlığına işaret ettiği söylenebilir. Bu sorun "değişen yerleşimler sistematigi içerisinde -dönüşümün kaynakları daha çok yerleşim sınırlarının dışından geliyorsa- dönüşümü yönetebilecek bir yerel yönetim pratiği nasıl olabilir" şeklinde özetlenebilir. Bu soruya geçtiğimiz otuz yılda önce yerleşme sonra da merkezileşme ile yanıt verilmeye çalışıldı, ancak yaşanan deneyimler bu her iki yaklaşımın da tam çözüm olmadığını bize gösterdi. Üçüncü bir yol yerelin özgünlüğünün ve değerlerinin keşfine yönelik bir yaklaşım olabilir. Buna göre özellikle özel sektörcü bir bakış açısına sahip olanlar özgünlüğü keşfetmeye ve ortaya çıkarmaya yönelik yeniliklerin yerleşimin dışından geleceğini savunmaktadır. Akıllı kentler benzeri kavramlar buna dayanmaktadır. İkinci olarak, daha sivil toplumcu bir bakış açısı ise yerelin özgünlüğünün ancak yereldeki içsel dinamiklerin ve adanmışlığın harekete geçirilerek ortaya çıkarılabileceğini iddia etmektedir. Aslında belediye başkanlarımızın konuşmalarında bu her iki bakış açısının da izlerini farklı derecelerde görmek mümkündür.

Bir üçüncü yolun, değişimin kaynağının yerleşim dışından geldiği düşünülerek iş birliği ağları kurma olduğu söylenebi-

li. Burada mekânsal sınırları aşma ve yönetim süreçlerini bir öğrenme sürecine çevirme çok büyük önem taşımaktadır. İş birliğinde rekabet olarak adlandırabileceğimiz bu yaklaşımda beş temel sorun alanı ele alınabilir:

1. Toplumsal açıdan gerileyen ya da ekonomik olarak aşırı yüklenmiş farklı ölçeklerdeki yerleşim alanlarında dönüşen toplumsal alan, üretim ve sermaye birikim süreçlerine müdahale etmeye çalışmak.
2. Kültürel ve doğal mirasın korunup gelecek kuşaklara aktarılması için gündelik yaşamın sürekliliğini sağlama mücadelesi vermek ve bunun için bilim ve teknik birikimi bir araya getirmek.
3. Mevcut kurumsal yapıların sınırlarını aşabilmek için yönetim yapısına müdahale edip etkinleştirmek ve bunun için yönetsel yenilikleri kullanmak.
4. Geleneksel yaşam ve üretim tarzlarını bugüne taşıyacak öğrenme sürecini ve yaklaşımları canlandırmak ve güçlendirmek.
5. Mekânsal açıdan toplumsal farklılıkların kurulduğu tarihsel süreçte, toplumsal potansiyelin kültürel birikim kaldırıcıyla harekete geçirilmesini sağlamak.

Bu sorun alanları karşısında ülke mekânsal sistemini ve genel olarak büyükşehirler dışındaki yerleşimlerin sorunlarını bütünlük olarak ele alabilecek yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyulduğu açıkça görülüyor. Bu yaklaşımların içermesi gereken bazı unsurlar da bu yazının sonunda bir reçete olarak şöyle özetlenebilir diye düşünüyorum:

1. Klasik merkez-yerel yetki paylaşım çelişkisinden çıkılması.
2. Döngüsel ekonomi ve kaynak yönetimi temelli yerel yönetim sistematiginin geliştirilmesi (kaynak maliyesi, çevresel finans araçları, dayanışma ve paylaşım ekonomileri, parasız ekonomi...).
3. Mekânsal, kurumsal ve kalkınmaya yönelik planlama süreçlerinin bütünleştirilmesi (stratejik, mekânsal, kurumsal bütünlük planlama).
4. Yerleşimler sistemi yaşanabilirlik endeksi ve izleme sistematiginin geliştirilmesi, yerel yönetim sistematiginin buna göre sürekli dinamik bir anlayışla güncellenmesi.
5. Yerel yönetimlerde karar organlarına destek olacak politika enstitülerinin geliştirilmesi.
6. Yetkinlik, yeterlilik ve yetenek geliştirme temelli yerel yönetimler kurumsal yapılanması.
7. AR-GE temelli hizmet geliştirme ve uyarlama mekanizmalarının geliştirilmesi (yerel AR-GE'ye en az GSMH'nin %2,5'i kadar pay).

8. Radikal altyapı ve kamusal alanların dönüşümü (ücretsiz toplu taşıma, araç paylaşım abonelik sistemleri, kendine yeter yeşil altyapı, otomobilsiz kent merkezi, karbonsuz ulaşım altyapısı...).
9. Doğal ve kültürel mirası koruyan ve tasarım katma değerini yöneten, geliştiren yapı olarak yerel yönetimler.
10. Kent yurttaşlığı örgütlenme mekanizmalarının çeşitlendirilmesi (yurttaş sendikaları, mahalle kooperatifleri, semt/mahalle örgütlenmeleri ve katılımcı bütçeleme).
11. Kırsal kalkınma odaklı güvenli gıda ağlarının oluşturulması ve desteklenmesi.